

Myter om industrialismen

Sammanfattning: Beskyllningarna mot kapitalismen och industrialismen har ofta varit ideologiskt motiverade och utan förankring till verklighetens fakta. Denna artikel granskar flera av de hemsigheter som många "bara vet" om den industriella revolutionens effekter på fattigdomen, fabriker, barnarbetet, kriminaliteten samt tillväxtens sociala konsekvenser.

"The industrial revolution caused unspeakable misery both in England and in America."

- Bertrand Russell 1951

Den industriella revolutionen skapade ett välstånd som världen aldrig tidigare har sett. Trots det är få tidsperioder så baktalade av intellektuella och vanligt folk. Myterna om perioden är många, men saknar oftast verklighetsförankring. I denna artikel kommer vi titta på hur mycket sanning det ligger i de vanligaste beskyllningarna mot industrialismen och kapitalismen.

Staten skapade ingenting

En vanlig tro från konservativt och socialistiskt håll är att industrialismen visserligen skapade en del tillväxt, men att det först var när staten gick in och fördelade och reglerade som levnads- och arbetsförhållanden förbättrades för vanligt folk. Detta är felaktigt, vilket både teori och empiri visar.

All ökad ersättning till en arbetare - högre lön eller bättre arbetsförhållanden - är ett resultat av investeringar som har givit bättre produktivitet. Om arbetaren får mer än vad han producerar för så förlorar han sitt arbete, eller så innebär det att det blir mindre pengar för företaget att investera i ännu högre produktivitet, vilket både företaget och arbetaren förlorar på långsiktigt.

När stat och fackföreningar genom olika regleringar tvingade fram bättre förhållanden gjorde det ingen skillnad om det ändå hade skett. Men om det inte hade skett annars arbetade de emot folkets intressen. Då fördröjde de den ökade produktivitet som kunde ge folk högre löner och massorna billigare varor och tjänster.

I praktiken skedde både och. Mycket regleringar var mest bekräftelser på vad som redan skett på marknaden, andra regleringar gick över gränsen och minskade produktiviteten, antalet arbetstillfällen och folkets köpkraft. Men det märktes knappt under denna tid när alla ändå fick det så mycket bättre så oerhört snabbt.

En anledning till att många tror på statsstyrd utveckling är att historiker av alla slag

traditionellt sett har arbetat med officiella dokument, vilket är naturligt eftersom det är de enda någorlunda lättillgängliga källorna. Men tyvärr övertolkar man då myndighetsdokument och liknande. Om man har sett att staten bestämde att arbetstiden skulle förkortas eller att barnarbetet skulle försvinna och man såg att så faktiskt skedde under denna tid är det lätt att okritiskt dra slutsatsen att det var de politiska besluten som ändrade förhållandena.

Det var värre förr

Ett seglivat problem när det gäller analyser av den industriella revolutionen är bristen på perspektiv och jämförelser. En sådan jämförelse skulle kunna vara mellan England och andra länder. Även på kontinenten skedde en folkökning och urbanisering. Skillnaden var att där blev de inflyttade människorna tjuvar, tiggare och prostituerade, i stället för att som i England bli familjeförsörjande industriarbetare.

En ännu viktigare brist är det historiska perspektivet. Många lekmän på området nöjer sig med att konstatera att det tidiga 1800-talets arbetare i England levde under fruktansvärda förhållanden och under djup fattigdom, och drar därav slutsatsen att det är industrialismen som har försatt människor i denna misär. I så fall har man ingen aning om hur förhållanden såg ut för människorna före industrialismen.

En fattigdomsdefinition från 1600-talets Lyon innebar att gränsen för fattigdom gick vid det dagliga brödet, om man hade råd att köpa så mycket bröd att man klarade sig så var man inte längre fattig. När dåtidens analytiker tillämpade detta begrepp på det mest utvecklade landet, England, visade det sig att mellan en fjärdedel och hälften av befolkningen låg nära eller under gränsen. I andra länder såg det ännu värre ut.

En grym vardag

En fjärdedel av befolkningen i det icke-industrialiserade England led av kronisk hunger och i tider av missväxt blev det förstås ännu värre. Men vi behöver inte gå så långt tillbaka för att se industrialismens välsignande effekter, det räcker med att titta på icke-industrialiserade länder i dagens värld, där detta lyonska fattigdomsbegrepp fortfarande äger en grym aktualitet.

Arbetet i lantbruket var tungt och grymt och arbetstiderna var långa. Att vår tid uppfattar många av deras sysslor, som jakt, fiske, snickeri, som fritidssysselsättning säger något om vår materiella standard, men ändrar inte det faktum att det för dåtidens människor var en tung och nödvändig del av vardagen. Och om arbetstiden ibland var kortare än den kom att bli, berodde det ofta på att man helt enkelt inte orkade arbeta längre pga brist på näring.

Den förindustriella världens makabra nivåer av barnadödlighet, livslängd och sjukdomar bekräftar dess totala misär. Och vad som gjorde den situationen än värre var att den uppfattades som given. Man hade ärvt den av sina föräldrar och skulle komma att ge den till sina barn. Med industrialismen kom framåtskridandet, möjligheten att göra det bättre för sig själv, att få det bättre än ens föräldrar haft och att kunna ge sina barn en bättre start än man själv fick.

Om den tidiga industrialismens levandsförhållanden har Nathan Rosenberg och L E Birdzell skrivit:

"De låga lönerna, de långa arbetstimmanerna och den tyranniska disciplinen i de

tidiga fabriker är upprörande, därför att de oartikulerade fattiga människornas villighet att arbeta på sådana villkor vittnar, starkare än de värtaligaste ord, om det ännu bottenlösare eländet i de alternativ som de tidigare hade stått ut med. Men det var inte så 1800-talets romantiker tolkade fabrikerens budskap."

Proletariatet skapas

Som Hayek har noterat så hade Marx rätt i att kapitalismen skapade proletariatet - men det var inte genom att göra det sämre för någon, utan genom att göra det möjligt för nya grupper att överleva som inte hade gjort det i tidigare samhällen.

I varje tidigare samhälle hade det stora flertalet varit tvungna att äga produktionsmedel själva för att kunna uppehålla livhanken och bilda familj. De som inte ärvde mark och verktyg av sina föräldrar riskerade helt enkelt att svälta ihjäl eller bli tiggare eller prostituerad.

De som hade chansen att investera i en hacka, en spade eller en såg var tvungna att skuldsätta sig djupt och ägna den största delen av produktionen till avbetalningar. Man fick ta den fulla risken; om man inte hittade köpare, eller om verktyget gick sönder eller stals var man totalt utelämnad åt sig själv. Om man inte var livegen, dvs slav, hos någon annan.

Inte heller den tidiga handeln och förindustrialismen, när många tyckte att man hade haft så mycket utveckling att man hade haft "tillräcklig tillväxt" verkar uthärdlig jämfört med de förhållanden fabriker gav. Som egen hantverkare i ett tidigt förlagssystem kunde betalningen dröja i väntan på köpare och transporter, eller helt utebli om köpare saknades. Produktionens risker låg fullständigt hos dem som hade minst förmåga att bära den.

Inte heller var det hälsosamt eller hemtrevligt med en hemindustri där en vävstol eller en stickmaskin var den dominerande möbeln. Den vedeldning som krävdes för många produktionsprocesser gav ifrån sig rök och luften i den bostad där man levde var fylld med damm och ludd från maskinerna.

Försnillningar av råmaterialet och fusk i produktionen gjorde att hemarbetarna kontrollerades nästan lika noga som fabriksarbetarna, men i det egna hemmet och utan att få fabrikerens förmåner.

Fabriker revolutionerar

Fabriker ändrade alla dessa förutsättningar. Genom det liberala marknadssystemet gavs det för första gången ett ekonomiskt intresse för de besuttna att använda sina resurser till att ställa produktionsmedel till de fattigas förfogande. Och det låg plötsligt i deras intresse att se till att produktionsmedlen brukades till att folket kunde få billiga varor - producenten och konsumenten blev samma person.

När fabriker kom fick arbetarna en någorlunda säker sysselsättning och risken för säsongsarbetslöshet försvann. Arbetsgivaren tog över produktionsriskerna och lönen var fastställd - och det efter tillgång och efterfrågan och inte som förr efter arbetsgivarens godtycke och efter vad han tyckte om den enskilde arbetaren.

Arbetsdagarna blev regelbundna, och även om det var långa arbetsdagar innebar det också att arbetstiden blev en avgränsad del av dagen. När en fabrik ville minska arbetstiden var det vanligt att arbetarna bytte jobb för att få arbeta mer och tjäna mer

pengar, vilket kan indikera att långa arbetsdagar ibland var ett önskemål från människor som äntligen fick en möjlighet att försörja sin familj.

Inte minst fick fabriker till resultat att arbetarna äntligen kunde flytta hem. De flesta andra arbetare hade alltid levt hela sina liv i arbetsgivarnas bostäder. Under skråsystemet bodde både lärlingar och gesäller i samma hus som mästaren, drängar och pigor på landsbygden bodde hos arbetsgivaren. Nu började både industri- och lantbruksarbetare skaffa sig egna hushåll och egna familjer, och hade arbetsplatsen någon annanstans. Vad detta betydde för livskvalitet och självkänsla kan inte överskattas.

Fattighusen töms

Fabrikernas avgränsade sysslor gjorde också att utbildade och utblottade människor snabbt kunde få arbete. Plötsligt kunde människor utan politiska kontakter, lärlingsskap och verktyg få en plats i produktionen. Behovet av arbetskraft kunde ta sig märkliga uttryck, inte minst för att så många var fastlåsta i skråväsendet. Företagen kunde hämta arbetare i fattighusen, och ofta till och med från fångelserna. De stora folkmassor som varit en oönskad börda för myndigheterna i tidigare tidsåldrar blev nu tack vare fabriker en ekonomisk tillgång. Som Mises har uttryckt det: "De förvandlade svältande tiggare till självständiga familjeförsörjare".

Av detta förstår vi att de förhållandevis höga löner som gavs av industrin - i vissa fall dubbelt så mycket som i icke-industriellt arbete - inte gavs främst för att kompensera arbetarna för sämre arbetsförhållanden, vilket många historiker har antagit. Många av arbetarna hade ju inte ens något alternativ. De fick högre lön helt enkelt för att deras produktivitet i industrin var så ojämförigt mycket högre. Arbetsgivaren hade alltså råd att betala höga summor för att få dit de arbetare han behövde. Det var heller inte ofta så att fabriker var det enda alternativet - bara det bästa. Folk lockades till industrin främst för att det var en möjlighet att skapa sig ett bättre liv. Det var inte för att de blev utslängda från landsbygden. Om så hade varit fallet skulle vi inte förstå varför folk gick till industrin i stor skala där det fanns ett överflöd av mark - i USA.

Fabrikernas fiender

Kritiken mot fabrikssystemet blir ofta politisk och moraliskt betingad. Marxister klagar över utsugning därför att arbetsgivaren inte gör samma arbete som sina underlydande. De bortser ifrån att det var omöjligt när arbetsuppgifterna blev allt mer specialiserade - han kunde ju inte delta i varje produktionsmoment.

Och framför allt innebar arbetsfördelningen att kapitalistens verkliga uppgift blev än viktigare; koordinerandet av produktionen, organiserandet, finansieringen, risktagandet, sökandet efter marknader och allt annat som är förutsättningen för att någon över huvud taget ska kunna tjäna pengar genom att stå på fabriksgolvet.

Ett annat klagomål är att arbetaren i ett system av arbetsdelning inte längre ser ett direkt samband mellan sitt arbete och produkten, vilket skulle vara upphov till "alienation". Att detta inte sker med nödvändighet vet vi, men ännu viktigare att påpeka är att argumentet bygger på historisk okunnighet. Sambandet mellan individens arbete och slutprodukten var inte mer direkt för feodalslaven som tvingades arbeta för godsherrn, eller för bylaget som arbetade för kollektivet. Det var först med industrialismens uppgång som det blev vanligt för alla att få individuell ersättning för sitt jobb.

Det är typiskt att motståndet mot fabrikena uppstod långt från industrin, bland dem som aldrig sett förhållandena men gissade att de var usla. Det var i söder och i London som man under 30- och 40-talet började förtala manufakturdistrikten i norr. Hur verklighetsförankrad deras tro var visas av att många Tory-anhängare tog till sig all kritik mot industrin, men vägrade besöka industrierna eftersom de redan tyckte sig veta hur det var.

De som vågade undersöka sina teorier i verkligheten förvånades. Mrs Cooke Taylor som hade åkt till Lancashire för att se den misär som de konservativa talade om rapporterade sedan:

"Now that I have seen the factory people at their work, in their cottages and in their schools, I am totally at loss to account for the outcry that has been made against them. They are better clothed, better fed, and better conducted than many other people."

Arbetarnas situation

I detta sammanhang är det nödvändigt att studera det samtida motståndet mot industrialismen som sägs ha funnits bland arbetarna. Enligt socialistiska historiker kan man ta det till intäkt för att vanligt folk inte stod ut med den industriella världens arbetsformer. Men om man undersöker motståndet framstår det tydligt att det förekom bland grupper och i områden som inte hade nåtts av industrialismen. Det var de icke-industrialiserade arbetarna som var oroliga för att de skulle konkurreras ut av fabriksarbetarna och lärlingarna i skräväsandet som var dystra över att förlora sin monopolsituation.

Det var också i icke-industrialiserade näringar som levnadsstandarden var lägst. I de städer och bland de grupper som fick ny teknik, nya arbetsformer och där produktionen ökade blev förhållandena snabbt bättre. Men på landsbygden och i gamla yrken ledde oförmågan att konkurrera till lägre löner. Industrins kritiker har ofta pekat på dessa grupper för att visa vilken rå konkurrens utvecklingen förde med sig. Deras slutsats blir att industrialismen var dålig, trots att deras eget exempel visar att det var det enda som kunde ge människor välfärd.

Att många människor stannade i gamla näringar, trots att dessa var dömda att gå under när ny teknik kunde ge folket varorna både bättre och billigare, beror till viss del på konservatism och traditionalism. Släktens traditioner var länge viktigare än tillgång och efterfrågan. Men en viktigare och ofta förbisedd faktor var de offentliga bidragen. Många nutida betraktare anser att det fattigunderstöd som fanns var nödvändigt för dem som slogs ut i konkurrensen, och att det borde ha varit större.

Den verkliga utvecklingen visar att det var precis tvärtom. Det var i de kommuner där folk fick ekonomiska tillskott till lönerna som de kunde stanna kvar i icke-industrialiserade yrken - och på så vis fick de en ständigt sjunkande levnadsstandard. Detta var tydligt i textilindustrin, där bidragen gjorde att handvävarna fortsatte en hopplös konkurrens mot ångkraften, långt efter att den kunde ge billigare och bättre produkter. En dömd kamp som av många kommentatorer lyfts fram som en av de värsta av industrialismens skadeverkningar!

Under en tjuugoårsperiod i början av 1800-talet sjönk handvävarnas löner med 75 procent. På en fri marknad hade de bytt syssla. Men där "det offentliga tog ett ansvar för att minska utvecklingens skadeverkningar" stannade arbetarna i hemindustrin och bildade ett utblottat trasproletariat. Och vad värre är; de utbildade ofta sina barn i

samma dödsdömda syssla. Och skatterna hämmade resten av industrin.

Arbetarnas protester

De mer berömda protesterna - de omfattande matkravallerna, "ludditerna" som slog sönder maskiner i Midlands och Nordengland, och arbetslösa "blanketeers" och Lancashires arbetare som krävde ny politik - ägde rum under 1800-talets två första decennier. Det var ett årtionde skakat av kriget och dess efterdyningar, höga räntor, skatter, tullar, inflation och regleringar, en kombination som ofelbart ledde till en depression värd att klaga på.

Men 1820-talet innebar radikala avregleringar, guldmyntfot och skatte- och tullsänkningar - faktorer som gav en rasande snabb välfärdsökning. Protesterna blev färre därefter, vilket visar att de knappast var riktade mot några industrialismens baksidor, utan emot dålig ekonomi, skapad av en dålig politik.

Inte ens ludditernas maskinförstörelse ska enligt moderna ekonom-historiker ses som ett försvar av traditionell livsstil, utan var helt enkelt en oschysst del av löneförhandlingarna; om de inte fick mer pengar tänkte de slå sönder arbetsgivarens maskiner.

Det är också viktigt att komma ihåg att fler missnöjesyttringar, demonstrationer eller alternativa ideologier inte behöver vara ett tecken på att saker blir sämre, utan ibland på motsatsen. Det var först i början av 1800-talet som det fanns möjlighet och rättighet att protestera, varför det knappast är någon slump att det utnyttjades. Det var då pressen växte fram och censuren försvann. Det var först då arbetarna koncentrerades och kunde starta organisationer, och det var då fackföreningar tilläts. I sammanhanget är det intressant att ställa sig frågan varför ett renodlat marxistiskt parti aldrig bildades i England, vilket gjordes i de flesta andra länder.

Industrin ärver barnarbetet

Det finns en aspekt av det industriella systemet som praktiskt taget alla betraktar som en moralisk och mänsklig katastrof; barnarbetet. Blotta åsynen av barn under tio år som utför tunga arbeten i plågsamma ställningar under långa timmar måste chocka varje normal människa. Men att beskylla fabriksystemet för detta missförhållande är direkt felaktigt. Sanningen är att barnarbete funnits i alla tider, och att det var industrialismen som innebar slutet för detta system.

Den svenska ekonom-historikern Eli Heckscher skriver att:

"[...] föreställningen att barnarbete i vare sig teori eller praktik skulle ha varit en frukt av den industriella revolutionen är i diametral motsats till verkligheten. Under merkantilismen hade det varit ett ideal att sysselsätta barnen nästan från den ålder då de började gå, och exempelvis Colbert införde böter för föräldrar som icke satte sina barn vid sex års ålder i arbete i en av honom särskilt omhuldad industri. Detta merkantilistiska ideal tillgodosågs också i rikligt mått i verkligheten: redan från 1500-talets slut finner man uppgifter om barn ned till fyra års ålder sysselsatta i den engelska klädesindustrin."

Som Heckscher påpekar var inte det liberala England värst - i det icke-industrialiserade och genomreglerade Frankrike var det förbjudet att inte sätta sina barn i arbete.

Människor på en mycket låg levnadsnivå måste nämligen mobilisera alla sina resurser för att alls överleva, och det inkluderar barnen.

I lantbruket var det regel att barnen dagen i ända fick hjälpa till med tunga sysslor som att odla, rensa ogräs och gräva upp och bära stenar. 1700- och det tidiga 1800-talets dilemma var inte huruvida barn skulle jobba eller inte; utan om barn skulle arbeta i eller utanför hemmet.

Barn i fabrikerna

Industrin svarade som mest för runt en tredjedel av det totala barnarbetet. Och det var mest en förlängning av förindustriella förhållanden. Barn fick jobba i hemmet med hantverk och textilarbete och när dessa sysslor flyttade till fabriken följde barnen med. Att barnarbetet syntes mer betyder alltså inte att det ökade - och det under en tid då minskad dödlighet gjorde att barnens andel av befolkningen ökade snabbt.

För många innebar fabrikerna inte ens en försämring. De barn som tidigare sattes i lärlingskap tvingades flytta hemifrån i unga dagar och gå ända upp till 7 år i utbildning. De lämnade sina föräldrar och blev helt beroende av en främmande person - en plats de till och med tvingades betala för! Med fabrikerna kunde de trots allt bo kvar hos föräldrarna som i de allra flesta fall älskade sina barn och försökte undvika de värsta oförrätterna, och få barn under tio år arbetade numera heltid. Människor var inte värre då än de är nu, bara så otroligt mycket fattigare.

I städerna fanns också många alternativa platser för barnen vilket satte en gräns för beroendet och rå behandling som inte funnits på landsbygden. I fabriken var också sysslorna lättare. Oftast användes barnen som komplettering till vuxen arbetskraft - inte som ett substitut. Det vanligaste arbetet var att knyta ihop trådar som gått av i spinmaskiner, plocka upp bomull och springa ärenden.

Den vanligaste synen på barnarbete kommer från den snedvridna "Report of the Selected Committee on the Bill for the Regulation of Factories" från 1832, som bara låt industrins skarpaste kritiker komma till tals, och ingen av dess försvarare. Men som Eli Heckscher har konstaterat kunde inte industrin ha skapat den totala förödelse av ett uppväxande släkte som många konservativa talade om, eftersom den följande generationen industriarbetare faktiskt var "den kunnigaste, praktiskt dugligaste och bäst organiserade arbetarklass som världen då ännu hade skådat".

Reglering gör barnarbetet värre

Alla betraktare, även myndigheterna, var ense om att de moderna storskaliga industrijobben hos de rika ägarna var de minst dåliga för barnen, arbetet var lättare och de sanitära förhållandena var acceptabla. Värst var det i efterblivna områden, i de hemska gruvorna och i landsbygdens småföretag och hantverk. Som vanligt var förhållandena bäst i de friaste och mest utvecklade områdena och värst i de reglerade och icke-industrialiserade. De värsta skurkarna var faktiskt de offentliga inrättningarna, socknarnas fattig- och barnhus, som före industrialismens genombrott sålde föräldralösa barn och inte brydde sig om vad som hände med dem sedan.

I början av 1800-talet blev situationen för barnen bättre och bättre. De minsta företagen slogs ut och rika fabriker med lättare arbetsuppgifter tog över. Staten kunde stifta ett par lagar om minimikrav på hygien och undervisning som mest var bekräftelser på vad som redan hänt. Men en vändning nedåt kom med en rad lagar efter 20-talet som kontrollerade och reglerade barnarbetet hårdare. De stora

fabrikerna drabbades av kontroller och restriktioner och fann det i många fall bäst att avskeda barnen.

Men det innebar inte något slut på barnarbetet, eftersom barnen faktiskt arbetade för att överleva. I stället flyttade barnen i ökad utsträckning till okontrollerade arbetsplatser, dvs tillbaka till de usla förhållandena i landsbygdens små företag, hantverket och gruvorna. De som inte fick anställning där tvingades till ett liv som ficktjuvar eller prostituerade - det omänskliga liv som många beskyllt industrialismen för att ha skapat.

Kapitalismen befriar barnen

Staten avskaffade alltså inte barnarbetet. Även om det ofta såg bra ut i statistiken för de fabriker som kontrollerades förlängde man snarare ett grymt system onödigt länge. Roten till problemet var fattigdomen, och det var när den minskade som barnarbetet avskaffades. Den ökade produktiviteten gjorde att föräldrarna snabbt tjänade mer. När barnen inte längre behövde arbeta för att överleva och föräldrarna tjänade mer på att ge barnen utbildning tog systemet slut.

Det är alltså inte lagstiftningen som gör att undertecknade inte satt och knöt mattor vid 8 års ålder, utan den tekniska utvecklingen. Bristande omdöme och mognad gör barn illa lämpade att sköta komplicerade arbetsuppgifter och maskiner som ångmaskinen, vilket gjorde att värdet på deras arbete sjönk i takt med effektiviseringarna.

Efterfrågan på utbildad arbetskraft ökade i takt med detta och det uppstod alltså ett ökat behov av utbildning och ett minskat behov av barnarbetare, dvs det blev mindre lönsamt att sätta barnen i arbete och mer lönsamt att skicka barnen till skolan. Under 1840-talet ökade utgifterna till utbildning och läs- och skrivkunnigheten ökade snabbt. När stål- och kemiindustrierna utvecklades anställde de nästan enbart vuxna. Från och med 1870 arbetade mindre än vart tionde barn.

Redan dessförinnan hade minskningen av jordbrukets roll betytt mycket för att barnarbetet skulle försvinna. En annan faktor var att fabrikerna tidigare var tvungna att ligga vid kraftkällan, vattnet. Eftersom det fanns en brist på mobil vuxen arbetskraft anställdes barn, med ångkraften kunde man lägga fabrikerna i städerna där det fanns god tillgång på vuxen arbetskraft. Urbaniseringen innebar alltså minskad efterfrågan på barnarbetet.

Till detta kom en politisk faktor. Många av männen satt fast i skråväsendet och endast kvinnor och barn var lätt tillgänglig arbetskraft. När skråna bröt samman minskade behovet av barn.

Barnens befrielse var, med historikern Robert Hessens ord, "inte lagstiftare och fabriksinspektörer, utan fabrikanter och finansiärer". I stället för att ständigt associeras med barnarbete borde industrialismen tillerkännas förtjänsten av att ha utrotat denna företeelse.

Kriminaliteten

En annan kvardröjande myt är att den industriella revolutionen ledde till en dramatisk ökning av brottsligheten. Utvecklingens kritiker som Engels har pekat på att antalet åtal ständigt ökade och såg det som ett tecken på att fabriker och laissez-faire gjorde folk kriminella. Denna slutsats förbiser att rättsväsendet utvecklades och förnyades enormt under denna tid, och att det, snarare än en chockerande ökning av

brottsligheten, var orsak till de förändrade siffrorna.

Före 1790 fanns det i England och Wales inget enhetligt rättsväsende och ingen centraliserad polisstyrka. Lagen var svag och okoordinerad och upprätthölls knappt, det enda avskräckningsmedlet var stenhårda straff. Det var dödsstraff på mer än 200 brott, vanligtvis genom hängning eller garrotering. Även i övrigt var brottsbalken mycket hård och kallades i folkmun "the bloody code".

De poliser som fanns verkade på det lokala planet, oftast utan betalning. Lag och ordning upprätthölls av lokala, obetalda markägare. Det fanns ingen central instans som såg till att förbrytelser ledde till rättegång. Om något hände krävdes det att offret för egna resurser åtalade brottslingen. Om han inte hade råd, inte ville eller inte vågade gå till rättegång så blev det ingen process.

I takt med en förbättrad ekonomi och större folkmängd kunde man systematisera lagarnas tillämpning. Polisväsendet professionaliserades och juridiskt skolade ämbetsmän tog hand om rättsuppgifter. Åklagare och vittnen fick betalt och brottsoffer slapp betala den fulla kostnaden för åtal, processen förenklades och nya åtalspunkter instiftades. Samtidigt minskade man bruket av dödsstraff, från och med 40-talet gällde det nästan bara mord.

Med denna utveckling från kaotiskt godtycke till professionell lagtillämpning i minne är det inte svårt att förstå att den första officiella statistiken med start 1810 kontinuerligt visade fler åtal, med en kulmen på 30-talet. Visst kunde brottsligheten öka med stigande folktäthet, men den statistiska ökningen var inte huvudsakligen ett resultat av tilltagande laglöshet utan tvärtom av att man äntligen anmälde brott, fick tag på brottslingarna och åtalade dem.

Missnöje med mer folk

Det finns många anledningar till att denna tid av välståndsökning och förbättring kom att ses som en tid av ökade problem av många. Den allra viktigaste anledningen till den ökade uppmärksamheten på fattigdomen var just att den minskade. Ökat välstånd och bättre hälsa gjorde att folkmängden ökade snabbt. Att människor lever längre är ett sundhetstecken, men för människor som lärt sig Malthus teser om faran med överbefolkning, framstod det snarare som ett problem.

Malthus själv blev tack vare den positiva utvecklingen mer och mer optimistisk om folkökningen för varje ny upplaga av sin klassiska bok *An Essay on the Principle of Population*. Men bland folk i gemen framstod länge det största problemet med industrialismen som mer människor, större trångboddhet och bygget av många nya fula hus.

Att husen inte var så bra ska man inte beskylla kapitalismen för, utan staten. Kriget ledde till brist på trä, tegel och glas och allt byggmaterial belades med skatter och tull. Och eftersom själva boendet innebar extra lokala skatter var de fattiga tvungna att bo billigare, i sämre hus med färre bekvämligheter.

Skatter på byggmaterial gjorde det till och med svårare att bygga avlopp och kloaker. Och den som associerar industrialismen med dystra mörka hus utan fönster bör dra sig till minnes den tidens speciella egenhet: fönsterskatten!

Rikedom ger fattigdomsfokusering

En faktor som tenderar att överdriva misären var att den fattigdom som alltid hade funnits plötsligt syntes när den fanns bredvid andras ökande rikedom, på samma vis som pygméer inte verkar korta förrän de jämförs med personer av normallängd. Att fattigdomen snabbt koncentrerades till städerna i stället för att fortsätta vara utspridd på landsbygden, långt från välbärgade människors ögon, bidrog också till att sätta ljuset på de problem som alltid hade funnits.

Störst betydelse för den ökade uppmärksamheten för fattigdomen hade det faktum att man för första gången i historien nu upplevde att fattigdom inte var ett naturgivet fenomen som det bara är att underkasta sig och uthärda. Mänskligt lidande ansågs inte längre vara ett öde, utan ett problem. Man såg äntligen att hunger och olycka är stadier som man kan ta sig ur, och att man till och med kan nå rikedom från usla förhållanden. På så vis blev också den fattigdom som fanns ett större problem än förr. Nu handlade det inte längre om att få de fattiga att nöja sig med sin situation, och att lindra deras misär, utan nu var målet att ta människor ur deras fattigdom.

Detta skedde främst genom att riva ned hinder för människor. Men för dem som inte klarade sig själva fanns hjälp ofta att tillgå. Myten att laissez-faire innebar att man struntade i andra stämmer inte. 1800-talet var inte atomistiskt. Historikern T S Ashton har beskrivit denna tid:

"Det fanns inget intresse, ingen tradition, ingen strävan som inte fick ett korporativt uttryck."

Det var just frånvaron av statlig intervention och verksamhet som gjorde att individer skötte verksamheter själva och de frivilliga organisationerna och nätverken blomstrade. Arbetarna skapade själva sjukkassor, hypotek och försäkringssystem. Sparbanker grundades av filantroper som ville minska arbetarnas bidragsberoende.

Inom socialarbetet betydde de ideella föreningarnas insatser mer än både statens och de enskilda medborgarnas arbete. En flod av organisationer bildades. Där fanns allt från "Filantropiska sällskapet" och "Sällskapet för understöd åt personer, bysatta för små skuldbelopp" till "Sällskapet för förbättring av sotarlärlingarnas arbetsförhållanden".

Jämmerdalens avskaffande

Det finns många mindre oskyldiga anledningar till att industrialismen förtalades. Det gäller bl a den traditionella tanken om självuppoffring - att vi blir bättre genom att förneka våra behov och önskningar än av att tillfredsställa dem. Bland främst konservativa författare och politiker var det vanligt att förkasta utvecklingen just därför att den skapade välstånd.

Att enkla arbetare nu kunde få ett gott liv med fritid och stor konsumtion ansågs som ett problem av dem som ville att jordlivet skulle vara en jämmerdal. Bland de vanliga klagomålen fanns att arbetarna inte längre lydte kyrkan, och att de inte längre var undergivna mot överheten och arbetsgivaren när de fick fler alternativ. De högre lönerna antogs leda endast till fylleri, omåttlighet och kortsiktighet. Andra problem med den industriella utvecklingen ansågs vara att barnen blev kräsnare med maten, och att flickorna köpte sina kläder i stället för att sy dem. Många konservativa beklagade det ökade bruket av lyxvaror och droger som socker, te och tobak.

Det var den förbättrade levnadsstandarden som skapade bilden av att industrialismen

gjorde slut på det moraliskt leverne.

Skönlitteraturens inflytande

En av de viktigaste anledningarna till att eftervärlden vant sig vid att associera 1800-talet med misär är den litteratur som inte håller sig till dokumentation, utan till fiktion - skönlitteraturen. Industrialismens glada dagar inträffade samtidigt med ett uppsving för romantiken. I all dess mångfald fanns där en längtan till det enkla, det naturliga och det förflutna.

Ett romantiserat liv i jordbruket sågs som vackrare än fabrikerna, järnvägarna och allt annat som gjorde livet drägligt. Och när dikterna talade om glada bönder som åt biff och drack öl, i stället för om verklighetens hungrande och tungt arbetande massor var det lätt att få en skev bild av tiden före industrialismen.

Poeter och författare som Southey, Wordsworth, Coleridge, Carlyle och Cobbett avskydde industrialismen och diktade om den "gyllene tiden" och det agrara arkadien. Vissa historieskrivare använde sig senare av deras bilder när de utan källmaterial försökte pussla ihop en bild av det förflutna att jämföra industrialismen med.

Från dessa historiker härstammar många missuppfattningar. En av de personer som influerades av dem var Friedrich Engels. I hans inflytelserika bok *Condition of the Working Class in England* skildrar han utvecklingen endast genom de värsta exemplen ur redan industrifientliga författares texter.

I bokens första kapitel målar han upp en ljuvlig och genomfalsk bild av det förindustriella England:

"the workers vegetated throughout a passably comfortable existence, leading a righteous and peaceful life in all piety and probity; and their material condition was far better than that of their successors. They did not need to overwork; they did no more than they chose to do, and yet earned what they needed. They had leisure for healthful work in the garden or field, work which, in itself, was recreation for them [...]"

Stor skada har industrialismen också lidit av de skönlitterära författare som har försökt spegla och misstänkliggöra det moderna och liberala samhället. Som Karl Marx observerade:

"De engelska romanförfattarna från 1840- och 50-talen har gjort mer för socialismen än alla agitatorer tillsammans."

Marx tänkte på Dickens och hans meningsfränder som överdrev problemen och valde ut de allra värsta exemplen på misär. Dickens är ett typiskt exempel på en författare som försökt förknippa *laissez-faire* med omänskliga förhållanden, utan att tänka på att det var just det nya liberala samhället som gjorde hans, och många av hans romangestalters, klassresor från misären möjliga.

Ibland ägde dessa författares skildringar av den grymma nya världen sin riktighet, men knappast som kontrast mot tidigare tidsåldrar. Det borde snarare ha stämt folk till eftertanke om hur ännu mycket grymmare den gamla tillvaron måste ha varit eftersom människor frivilligt lämnade den i snabb takt. Ofta hade de skönlitterära författarna medvetet politiska syften med sina verk. De ville

dra fram det värsta för att sporra folk till aktion, till mer av välgörenhet eller mer av politik. Oavsett vilket så kan det inte vara 1900-tals människans syfte. "I vår tid har det blivit viktigare att förstå 1800-talets värld än att förändra den", som Rosenberg och Birdzell har slagit fast. Och just därför är det nödvändigt att hålla sig till fakta och siffermaterial när vi analyserar industrialismen, i stället för att nöja oss med nostalgisk romantik och orealistisk realism.

Nollsummespelsteorin

Den idémässiga grunden för skräckberättelserna om industrialismen är ett ekonomiskt felslut. Det är antagandet att om det går bra för någon måste det gå sämre för någon annan. Om man ser någon bli rik måste det enligt denna tro vara någon annan som blir fattig, t ex arbetarklassen eller afrikanska länder.

Detta misstag kanske var naturligt för människor som före industrialismen aldrig hade sett välstånd skapas, utan bara vandra från hand till hand, oftast genom vapenmakt. Men faktum är att dagens marxister tror detsamma; att kapitalistens vinst måste byggas på att arbetaren förtrycks. Att de första som intresserade sig för ekonomisk historia också var marxister som var ute efter att bekräfta historiematerialismen är en orsak till den skeva bild som länge har funnits om industrialismen. De har helt enkelt varit övertygade om att några måste ha utblottats av att andras levnadsstandard har stigit, och sedan har de letat med ljus och lykta efter några enskilda förlorare som de sedan har kallat representativa.

Men sanningen är att välstånd inte bara finns, utan måste skapas, och om någon skapar mer produkter och tjänster får vi andra fler möjligheter och billigare varor. Byten sker bara om båda parter tror sig tjäna på det, och man kan bara bli rik genom att erbjuda folk vad de vill ha. Med ett sådant perspektiv blir det lättare att förstå hur den industriella revolutionen kunde göra livet fantastiskt mycket bättre - för alla.

Källor och tips för vidare läsning:

T S Ashton: *Den industriella revolutionen*
En mycket god och enkel introduktion till utvecklingen.

Floud & McCloskey (red): *The Economic History of Britain Since 1700, vol I: 1700-1860*
Ekonomisk-historiska essäer fyllda med siffror.

Burton Folsom Jr: *The Industrial Revolution & Free Trade*
En antologi med klassiska artiklar om industrialismen och dess stora liberala företrädare.

W F Greenleaf: *The British Political tradition. Vol 1 -2*
En engelsk historia skriven ur ett liberalt individualistiskt perspektiv.

Hartwell, Mingay m fl: *The Long Debate on Poverty*
Lättillgängliga essäer som introducerar det liberala synsättet.

Friedrich Hayek (red): *Capitalism and the Historians*
En lysande antologi som förklarar hur många av myterna har uppkommit.

Eli F Heckscher: *Industrialismen*

En pedagogisk introduktion som ibland kopplar till händelserna i Sverige, se även hans Svenskt arbete och liv för direkt inriktning på vårt land.

Terence Kealey: *The Economic Laws of Scientific Research*

En faktaspäckad och underhållande skriven empirisk uppgörelse med tron att det är staten som skapat utveckling, vetenskap och innovationer, samt mycket ekonomihistoriska fakta om den industriella revolutionen i England.

Ludwig von Mises: *Human Action*

Det mastodontiska verket om liberal ekonomi. Teorierna bakom händelserna.

Joel Mokyr (red): *The Economics of the Industrial Revolution*

Fackekonomisk samling av viktiga moderna artiklar om revolutionen, bl a Lindert-Williamson om levnadsstandard.

Clark Nardinelli: *Child Labor and the Industrial Revolution*

Mycket god och faktaspäckad genomgång av den verkliga utvecklingen av barnarbete.

Douglass North & Robert Paul Thomas: *Västerlandets uppgång*

Förklaring av hur frihet betydde allt för utvecklingen fram till revolutionen.

Douglass North: *The Economic Growth of the United States 1790-1860*

Nobelpristagarens genomgång av USA:s industriella fas ur liberalt perspektiv.

O'Brien & Quinault (red): *The Industrial Revolution and British Society*

Ekonomisk-historisk essäsamling om lite av det mesta, bl a kriminalitet.

Ayn Rand: *Kapitalismen — det okända idealet*

Antologi som gör upp med de flesta myterna om kapitalismens historia, samt ger de frihetliga idéerna ett kompromisslöst moraliskt försvar.

Ayn Rand: *The New Left: The Anti-Industrial Revolution*

Bl a strålande förklaring av människans behov av industrialism och utveckling.

George Reisman: *Capitalism — A Treatise on Economics*

Det enda du behöver. Tegelsten på 3 kg som förklarar allt, bl a inspirerande om industrialismens goda effekter.

Nathan Rosenberg & L E Birdzell: *Västerlandets väg till välstånd*

Mycket bra historisk genomgång som visar hur kapitalismen skapar välståndet.